

JANINE MEINS

ZWIJGPIN

EEN MOEDER, EEN DOCHTER,
EEN VERZWEGEN GRENSGEBIED

ZWIJGPIJN

EEN MOEDER, EEN DOCHTER,
EEN VERZWEGEN GRENSGEBIED

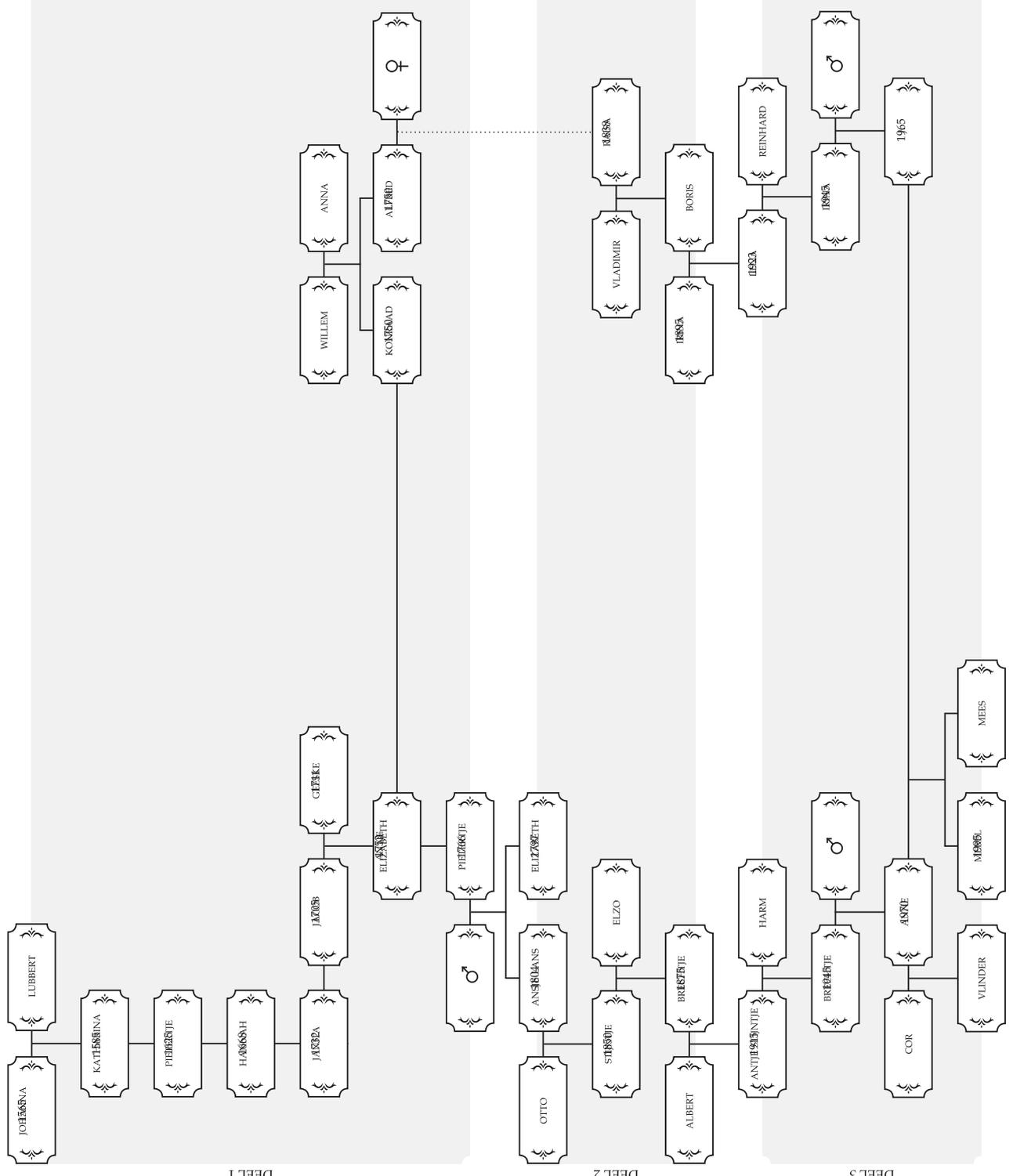
Eerste druk, januari 2024

© Uitgeverij Zomerlicht
Ockhuizerweg 16b
3455 RW Haarzuilens
www.uitgeverijzomerlicht.nl
Zwijgpijn is mogelijk gemaakt door het crowdfundingplatform voor boeken,
www.boekfunding.nl

Auteur: J.C. Meins
Omslag en binnenwerk: Armando van Bruggen, Bruggn Design
Fotografie: Okko Veling
Redacteur: Sanne Visch, Pen & Inkt
ISBN/EAN: 978-90-8984-043-1
Thema-code: FB
Thema-omschrijving: Fictie: algemeen en literair
NUR-code: 301
NUR-omschrijving: Literaire roman, **novelle**

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor mijn dochters
en voor alle dochters van de wereld*

1587-1597
Verbrandingen
Gesselberg Westerwolde

1914-1918
Nijmegen

1940-1945

1940-1945

DEEL 1

DEEL 2

DEEL 3

Inleiding

Anne

Geboren 1970, Westerwolde

"In een tijd waarin er gebrek is aan waarachtigheid en geboorgenheid, in een tijd die vervuld is van angst en wanhoop, zou elke vrouw zonder blozen een poging moeten kunnen doen om, door haar werk, de wereld een deel van haar verloren hart terug te geven."

Louise Bogan

Mijn oorspronkelijke naam was Antje.

Volgens de voormoederlijn bracht de naam Antje ongeluk. Over dat ongeluk werd vervolgens gezwegen. Er waren me al zestien Antjes in de familiegeschiedenis voorgegaan. Of vervormingen van die naam in de tweede en derde generatie, zoals Ansj, Anita, Anneke en Annet. Deze vrouwen leefden oorspronkelijk in het noordelijke weidse boerenlandschap vlak bij de Nederlands-Duitse grens, om precies te zijn in het Duitse deel van het Reiderland aan de zuidoever van de Eems. Daarna volgde hun levenspad nog voor de kwestie Sleeswijk-Holstein naar de zuidelijkste delen van Scandinavië en vertakte de familielijn zich na 1900 naar Nederland. Daar verspreidden ze zich over het hele land. Uiteindelijk, pas na de Tweede Wereldoorlog, kwamen veel Antjes ook terecht in België en Frankrijk, en heetten ze op die plek van de wereld Anais of Antoinette, tot ver in het Spaanse Baskenland waar ze de naam Ana of Juanita kregen.

Opvallend is dat deze voormoeders zich door de jaren heen vooral bleven vestigen langs de randen van de Duitse grens, die met kronkelbewegingen als een langgerekte navelstreng langs de landsgrenzen loopt en de Antjes van toen en nu verbindt met het oorspronkelijke moederland.

Geen van de Antjes had haar lot ooit ontlopen. Ook ik niet, en ik zweeg.

Net als alle andere Antjes. Maar ik had ook iets goeds gedaan, want op het geboortekaartje van mijn dochter stond: "Merel".

Toen viel de klap als van een schavot. Ik ontdekte dat Merel óók een Antje was. Het had dus niet aan haar naam gelegen. En toen ik er na jaren over sprak in plaats van zweeg, vertelden vrienden en collega's dat ze net zo goed verhalen hadden over wat zij als Antjes hadden meegemaakt. Waarover ze ook liever niet spraken. Ze waren soms dader, soms slachtoffer en soms ook allebei. Ze zwegen, net als ik, omdat ze vonden dat het ze te kwetsbaar maakte. Zij dachten ook, net als ik, dat kwetsbaar zijn overeenkomt met zwakte. En wie wil er nu zwak gevonden worden?

We waren juist druk bezig elkaar te imponeren met van-alles-en-nog-wat; prestaties, professionaliteit, ambities, verder komen in het leven. Sterk zijn. Nu ik daar zo op terugkijk, denk ik dat we elkaar voor de gek hielden.

Ik had het misschien eng gevonden om te zeggen hoe ik me echt voelde – en dat was precies de reden waarom ik het niet deed. Ik had daarmee echter ook een hoeveelheid aan andere emoties kunnen opeisen; van liefde en steun, van intimiteit en openheid, van hoe waardevol we zijn voor elkaar. Ik eiste het niet op, ik sprak er niet over. Als ik dat zou doen, dan zou dat gevaarlijk kwetsbaar zijn geweest. Om serieus genomen te worden, dacht ik dat ik al die zwakte beter kon ontkennen.

Ik geloofde aanvankelijk niet dat mijn naam echt een rol had gespeeld in de gebeurtenissen die zich voordeden in mijn leven. Toch ging ik op zoek en stuitte op een brede bedding van familie lijnen. Ik wilde het bange wegkijken vervangen door het openbreken van versteende wortels, en hoopte daar

iets te vinden. Ik dacht aan iets van betekenis dat me misschien troost kon bieden, zoals verhalen over de manier waarop vrouwen en mannen in het verleden tegen het lot van de Antjes hadden aangekeken. Ik wilde weten wat de impact was, en vooral hoe ze er zelf mee waren omgegaan. Het is immers bekend dat onze vaste patronen, ons gedrag en onze manier van reageren in veel grotere mate een kwestie is van overerving dan we aan onszelf willen toegeven.

Toch vond ik aanvankelijk niets. Er was zwijgen, en daarin lag vooral miskenning en leegte.

Ik vond wel iets anders. Iets dat mijn bevattingsvermogen te boven ging. Hoe mijn verstand ook zocht naar de logica, die was er simpelweg niet.

Dat de Antjes weinig bespaard bleef, had wel degelijk een oorsprong. Het was een zaak van hart tot hart, ver weggestopt, in de doofpot van het zwijgen. En ik wist: ik ben niet alleen. Er opende zich een vergiftigende collectieve geschiedenis van miljoenen vrouwen waarmee ik verbonden was. Onze voormoeders hadden misschien bij leven gezwegen, ze hadden ook voorgeleefd hoe ze hun pijn hadden gedragen.

Taal bood hen in die tijd geen enkele bescherming; het was niet alleen te pijnlijk, maar ook te gevaarlijk om woorden te geven aan gevoelens van schaamte, woede en verdriet. Zwijgen was nu eenmaal een krachtige overlevingsstrategie geweest. En dat is het in deze tijd nog steeds. Ik zag een patroon dat werd doorgegeven van moeders op dochters, die weer nieuwe dochters kregen, die ook weer nieuwe dochters kregen... enzovoort. Dus besloot ik op te schrijven wat ik uit het verleden kon gebruiken in mijn zoektocht naar verzoening.

Want de toekomst had de antwoorden nog niet.

Proloog

Anne

Parijs, juni 2013

Paris au crépuscule

Op het terras binnen het elfde arrondissement van Parijs aan de Rue Ledru-Rollin is net een tafeltje vrijgekomen. Het is medio juni, de zomervakantie begint pas over een paar weken, wat maakt dat het hier nog niet stampvol is op straat. Het is een zachte zonnige donderdagavond. Als we aan komen lopen maken twee bereidwillige obers dat ene tafeltje voor ons klaar. Wij samen, gearmd, allebei flanerend met zonnebril en in een kleurige jurk. Moeder en dochter. Het belooft een heerlijk weekendje Parijs te worden.

Na ruim vijfhonderd kilometer rijden met Merel slapend naast me, suf van een reistablet, ben ik wel toe aan een goed glas wijn. Ik ben op alles voorbereid. Morgen naar GivENCHY, de tuinen van Monet, daarna het Musée en Atelier des Lumières en daarna zien we wel. Alle reserveringen en tickets heb ik van tevoren geboekt, we zijn net ingecheckt in het hotel en hebben onze koffers in de hotelkamer achtergelaten. De pret kan beginnen.

Op het terras praten mensen met elkaar in verschillende talen. Een rode luifel buigt over ons heen, de terrasverwarmers zijn aangezet zodat het behaaglijk warm is. Al snelschiet een ober op ons toe en grapt naar mijn dochter. Ze lacht verleidelijk terug. Mijn dochter, met die o, zo herkenbare diepbruine Bambi-ogen. Ze hekelt make-up en draagt op haar lichte huid hoogstens wat lipgloss en mascara. Haar golvende donkere haar heeft ze deze keer samengebonden tot een stevige nonchalante vlecht die tot ver over haar rug valt. Rondom haar ovale gezicht hangen losjes nog een paar springerige onwillige krullen, die haar met de lichte zomersproetjes een grappige, klassieke uitstraling geven. Ik kijk naar haar. Ze is al een prachtige dame geworden. Ik zie echt wel hoe de mannen naar haar kijken als ze haar bestelling doet.

‘Sauvignon Blanc et un steak tartare, s’il vous plaît.’ Het klinkt Frans, een taal die ze niet spreekt, maar met de menukaart nog in haar handen kan ze zich voldoende staande houden.

Ik bestel iets wat ik later zal vergeten. Tegen de achtergrond van de Parijse bourgeoisie, autoverkeer, druk kletsende toeristen en glaserinkel op een terras met avondzon, praten wij. Het gesprek komt op haar vader, van wie ik geschieden ben. Het al zo lang geleden. Merel was toen pas vier jaar oud. Ze vraagt nooit waarom ik hem verliet. Ze zegt dat ze dat wel begrijpt. Ze vraagt me wel waarom ik ooit voor hem koos en zo lang nog bij hem bleef. Ze zegt dat ze dat niet begrijpt.

Als een jong stel naast ons komt zitten, geeft ze hen met een oogwenk en een frivolous gebaar de menukaart door. Het stel moet erom lachen. Dan vertel ik haar dat ze haar humor en dat theaterleke toch echt van haar vader heeft. Dat ik dat juist zo aantrekkelijk aan hem vond. Dat ik zijn zelfverzekerdheid in zijn optreden bewonderde. Vooral dat. En voor mij was dat genoeg. Want ik was dat allemaal niet. Ik kon een voorbeeld aan hem nemen. Dacht ik.

‘Ondanks alles vond ik het moeilijk om bij hem weg te gaan,’ zeg ik en

ik blij op mijn onderlip. Een ober brengt ons bestek in opgerolde witte servetten. Ik zie dat Merel me vaag aankijkt, alsof mijn woorden zachties over haar heen strijken, alsof de betekenis van mijn woorden haar totaal ontgaat. ‘We investeerden drie jaar lang in relatietherapie,’ probeer ik, om duidelijk te maken dat ik het niet zomaar heb opgegeven. Het was zelfs zo dat ik uitkeek naar die wekelijkse sessies. Adempauzes. Door de reflecties van de psychooloog leerde ik zijn beweegredenen steeds beter kennen en dacht ik dat niet hij, maar ik daar iets mee moest doen. Dat werd een patroon van aanpassen aan verwachtingen in ruil voor de hoop op een beetje liefde. Ik begrijp nu ook hoe sneu dit klinkt, maar toch ging dat jarenlang zo. Ik wilde dat ons huwelijk zou lukken, daar had ik destijds alles voor over.

‘Drie jaar relatietherapie?!’ vraagt ze en ze rolt het bestek uit het servet. ‘Wat kost dat wel niet?!’

‘Hij was niet alleen mijn man, maar ook jóuw vader en de vader van Mees. Jullie waren pas vier en vijf jaar oud, Merel. Jullie verdienden ook een warm en fijn gezin.’

‘Precies. En dat waren we niet,’ zegt ze overtuigd. Stille.

Ik denk terug aan die hectische periode in ons leven. Twee zwangerschappen achter elkaar. Baby’s, peuters, ziekenhuisopnames, veranderingen van werk.

‘Opgeven was voor mij geen optie. No matter what. Ik wilde niet falen als vrouw en ook niet als moeder. Ik wilde dat we een fijn gezin zouden zijn.’

Merel kijkt me nu meewarig aan. Haar ogen rollen in hun kassen en verplaatsen zich naar de omstanders op het terras. Ze pakt snel haar servet, die op de grond is gevallen. Zij en haar broer hebben al jaren geen contact met hun vader.

Zodra ze zich heeft opgericht, slaat ze haar linkerbeen met een galante beweging over haar rechterknie. ‘Ik snap echt niet waarom jij zo lang met die man samen bent geweest, mam. Als je nu nog steeds met hem getrouwd was, had ik je alsnog gevraagd om van hem te scheiden.’

Ik weet dat ze het oprecht meent. Ook haar eigen pogingen om tot een normale vader-dochterrelatie te komen zijn tot op heden op niets uitgelopen. In een laatste gesprek, dat ze vier jaar geleden met hem had, stoorde ze zich aan zijn theatrale zelfbeklag en uitgesproken haatgevoelens naar mij, zijn heks-vrouw. Hij had zich niet geïnteresseerd getoond in haar als dochter. In plaats van naar haar te luisteren, had voor hem alleen zijn eigen hel geteld. Hij had gezegd dat hij zijn kinderen niet nodig had om gelukkig te zijn. Toen had Merel geschokt gevraagd of hij dat echt meende en had ze gedreigd op te staan om weer te vertrekken. Hij had haar schouderophalend aangekeken en geantwoord dat ze dat dan maar mooi moest doen. Dat ze daarin precies op haar moeder leek. Die was ook ‘zomaar’ vertrokken.

Ze was opgestaan, naar de uitgang gelopen, had zich halverwege nog een keer vertwijfeld omgedraaid en gehoopt dat hij haar terug zou roepen. Dat had hij niet gedaan.

Zij was weggegaan, hard fietsend. Smeet thuis de fiets tegen de muur en hapte hijgend naar adem toen ze bij mij haar verhaal deed. Niet-begrijpend, huilend, boos, het kwam van diep, met lange uithalen. Verdriet, woede, ongelooft. Ze was toch zeker zijn dochter?! Daarna had ze geen enkele poging meer durven ondernemen om hem nog eens onder ogen te komen.

'Un morceau de brie et compote de figues.'

De vriendelijke ober van daarnet legt uit wat we gaan eten. Ik was zo in gedachten dat ik niet eens heb gemerkt dat hij een amuse van het huis voor ons heeft geserveerd. Merel knikt instemmend.

'Merci beaucoup.' Dan kijkt ze naar mij. 'Crackers met kaas, mam!' Ze neemt voorzichtig een hapje.

En toch is er altijd weer die stem in mijn hoofd die me zegt dat het heel misschieten, als ik minder ambitieus was geweest en iets meer het talent van een bekende huisvrouw had gehad, wél goed was gekomen. Dat ik in dat opzicht misschien nóg meer had kunnen doen.

'Ik was gewoon zijn type niet,' zeg ik tot slot, met de bedoeling om het gesprek op een ander onderwerp te krijgen.

'Vind je dat niet een heel gemakkelijke verklaring?' zegt ze.

Ze heeft gelijk. Ik vergoelijk zijn gedrag keer op keer en ontken mijn eigen spanningen.

Speelgoed op de grond irriteerde hem mateloos. Etensborden die iets te scheef in de vaatwasser stonden werden er weer uitgehaald. Of ik het even opnieuw wilde doen, maar dan recht. Een knipperend lampje van een wasmachine die nog moest worden leeggehaald kon aanleiding geven tot een verwijtende donderpreek. De vermederende kritiek op alles wat verkeerd ging, nog niet was gedaan of tot een verstoring leidde in zijn gemoed incasseerde ik alsof het de normaalste zaak van de wereld was. Zo begon het.

Ik word opgeschrikt door glaserinkel. Vlak bij ons valt een wijnglas van het dienblad. Het spat in stukken uiteen. De ober maakt onhandig zijn excuses naar de dame aan de tafel. Ze is alleen en draagt geen ring.

De spanningen over huishoudelijke werkzaamheden konden in ons huwelijk hoog oplopen. Ik deed zoveel mogelijk wat nodig was om de harmonie te bewaren. Samengevat betekende dat simpelweg dat ik me te houden had aan voor hem drie belangrijke waarden: reinheid, rust en regelmaat. Poetsen, wassen, strijken.

'Ik leek gewoon niet op zijn moeder.'

'Nee en daarom hou ik ook zoveel van je,' zegt Merel. Ze lacht. 'Als jij op haar geleken had, dan had je ook een Assepoester van mij gemaakt, mam. Dát was een drama geworden.' Ze maakt met haar hand een theatraal gebaar naar haar voorhoofd. Ik moet erom lachen.

Ik weet wat ze bedoelt. Ik leek toen in veel opzichten op mijn dochter nu. Merel studeert en gaat binnenkort stage lopen. Ze verkiest haar vrijheid boven de liefde en zal dat waarschijnlijk ook doen boven een aangepast huwelijk leven. Haar vader zou andere plannen voor haar hebben gehad. En

toch was hij oprecht blij met haar komst in deze wereld. Dat wil ik haar ook laten weten.

'Toen ik zwanger was van jou vertelde ik hem op een avond dat ik wist dat je een meisje zou zijn. Na een zoon vond ik dat wel een fijne verrassing voor hem. Ik wist dat hij het heel leuk zou vinden om een dochter te krijgen.' Ik wil dat ze dit weet. Dat ze weet dat ze welkom was. Ook bij hem. Merel richt haar blik op en kijkt mij strak aan.

'En? Hoe reageerde hij?' vraagt ze.

Ik twijfel of ik op die vraag eerlijk moet antwoorden, maar doe het toch: 'Dan zal ik haar maar eens leren waar het aanrecht zit, want dat is jou nog nooit bijgebracht.'

'Echt? Merel kijkt me ongelovig aan. 'Belachelijk, mam.'

Ik weet wat ze denkt. Slimme moeder trouwt met hork van een vader. Met een universitaire studie achter de rug had ik net een mooi begin gemaakt van een carrière in het bedrijfsleven. Ik maakte makkelijk contact, sprak mijn talen, was financieel onafhankelijk en had met iedere andere man getrouwd kunnen zijn. Waarom koos ik nou precies voor deze man.

Maar zo simpel lag het niet. Achteraf gezien had ik helemaal niet verbaasd hoeven te zijn over zijn reactie op de komst van ons meisje. De waarheid is dat ik het allemaal had kunnen weten. Hij vond het aanrecht, en alles waar 'het aanrecht' voor stond, heel belangrijk. Dat klinkt misschien absurd. Maar toch, ik wist het wel. Dat wist ik al voordat ik met hem trouwde en kinderen kreeg. Het aanrecht, dat was zijn moeder. Het aanrecht, dat was de vrouw. Het aanrecht stond voor gezelligheid, geborgenheid, huiselijkheid. Samen koken, gek doen, genieten. Ik moet hem behoorlijk in de war hebben gebracht. Waarom verhiel ik mij als vrouw en moeder niet tot dat aanrecht? Waarom werkte ik, studeerde ik, had ik ambities? Waarom speelde ik met de kinderen op de grond met verf en Duplo en ruimde ik nooit iets goed op? Waarom hadden wij een huishoudelijke hulp nodig en kookte ik alles behalve wat hij gewend was? Om nog maar niet te spreken over mijn ondermaatse talent op het gebied van wassen, strijken, poetsen. Dat wist ik toen ook allemaal al. Maar dat vertel ik Merel hier niet. Wat ik haar ook niet vertel, is dat ik weet dat ik heel veel stopborden heb genegeerd uit naam van de liefde, waarvan ik dacht dat die wederzijds was.

Achteraf hield ik toen meer van het plaatje dat ik mijzelf voorhiel over hoe ik wilde en wenste dat het zou zijn, dan dat ik mijn ogen opende voor de realiteit en daar ook naar handelde.

'Hij wist toch wel dat jij niet van het poetsen was?' vraagt ze. Ze leunt achterover en zet haar zonnebril af. Ons hoofdrecht wordt opgediend, de Sauvignon Blanc ingeschonken. Ik laat haar voorproeven. Ze nipt, slikt door, kijkt op, glimlacht naar de ober en werpt dan weer een blik op mij.

Ik zucht en zak achterover in mijn stoel. Kruis dan mijn armen voor mijn borst om mezelf een zelfverzekerder houding te geven.

'Ja, hij wist dat ik niet van het poetsen was. Ik had het in onze verkerings-

tijd daarom ook een keer uitgemaakt. Ik voelde me vernederd toen hij wilde dat ik de wc-bril in mijn studentflat met een tandenborstel schoonmaakte.’ Merel begint te lachen. ‘Dat hoort bij een ontgroening, mam. Dus toen was het al foute boel?’ vraagt ze.

‘Eigenlijk wel.’

Ik had die tandenborstel bizar gevonden, hij had het gemeend, zo deed zijn moeder het ook. Ik maakte de verkering uit. Hij werd boos. Hoe durfde ik hem te verlaten vanwege zo’n futiliteit? Een tandenborstel! Daar liet ik onze verkering toch niet op kapotgaan? Klomk logisch. Hij was vol vuur die avond. Hij wist me te overtuigen. Misschien had ik overdreven. Het ging nergens over. Had ik me aangesteld? Hij bedoelde het toch allemaal goed? Merel zucht. ‘En ondanks dat ben je toch bij hem gebleven?’ vraagt ze. Ze frons haar wenkbrauwen en schuift haar hoofd. Onbegrip.

In haar ogen zal ik nu de zwakkeling zijn die het allemaal over zich heen liet komen. Die wil ik niet zijn, dus zeg ik: ‘Ik gaf regelmatig tegengas, hoor. Ik liet natuurlijk ook niet over mij heen lopen.’ Ik weet dat ik hier niet de waarheid vertel. Merel kijkt op, strakke lippen, haar hoofd beweegt even opzij, haar blik houdt ze op mij gericht. Het blijft een paar seconden stil, alsof ze nadenkt of ze haar scherpe tong gebruiken zal of niet. Haar ogen knijpen zich samen tot spleetjes.

‘Hoezo liet je niet over je heen lopen? Wat deed hij dan als je hem tegen-sprak?’ vraagt ze.

Ik zeg niets. Het is een overbodige vraag en dat weet zij ook. Ze weet heel goed dat haar vader mijn grenzen niet respecteerde, als ik ze al stelde.

‘Nou?’ vraagt ze fijntjes.

‘Hij had gewoon andere verwachtingen, Merel.’

Ik wil dit gesprek liever hier laten eindigen, maar zo makkelijk kom ik er niet vanaf. Als ze vraagt waarom ik toch nog jarenlang bij hem bleef terwijl hij zo over mijn grenzen ging, twijfel ik. Zal ik haar toch een voorbeeld geven? Omdat ik denk dat ik haar begrip nog moet verdienen, vertel ik haar over die warme zaterdagmiddag.

‘Dertig graden was het, nog warmer dan nu. Ik was hoogzwanger van jou.’ Zodra ik begin te vertellen, kijkt ze bezorgd. Misschien wil ze dit helemaal niet weten.

‘Na het stofzuigen van de slaapkamers boven, het dweilen en in de was zetten van de parketvloer beneden, was ik bezig in de tuin,’ zeg ik. ‘Het was net rondom het middaguur.’ Ik kijk nog even om mij heen, alsof anderen zouden kunnen meeluisteren. Niemand op het terras kijkt echter in onze richting. Ik zie dat haar ogen samenknijpen, in afwachting van wat er komt of ter bescherming tegen de laaghangende zon. Wie zal het zeggen. Mijn dochter is voor mij niet altijd te lezen.

Ik vertel haar over het moment waarop hij thuiskwam van zijn werk. ‘Ik hoor een harde klap en een vloek. Hij is boos omdat ik de vuilnisbakken buiten nog

niet heb schoongemaakt. Mees, die in de kinderwagen ligt, schrikt wakker en begint te huilen.’ Ik ga ver zitten, in mij is opeens twijfel of ik nog verder wil vertellen. Ik realiseer me dat dit mijn eigen verhaal is. Ik weet ook dat na verloop van tijd herinneringen nu eenmaal herinneringen zijn waar ieder zijn eigen versie van heeft. Ieder mens komt terecht in een web van waarheden en leugens. Maar deze dag staat in mijn geheugen gegrift omdat ik me herinner hoe pijnlijk het was. Omdat hij me die dag zo veel verdriet had gedaan dat er iets in mij definitief was geknapt.

Ik zucht en voel me weer even de jonge moeder van toen, hoogzwanger met een klein kind nog in de luiers, een hectische baan en een man die ik niet begreep.

‘Ik beloofde de vuilnisbakken direct schoon te maken, pakte de tuinslang, draaide de kraan open en liep met stromend water en een doekje naar de achterkant van de garage. Daarna knielde ik op de grond, want staan ging niet meer met mijn zwangere buik. Op handen en knieën begon ik de vuilnisbakken schoon te maken. Toen, uit het niets, voelde ik een verkramping en een pijnscheut in mijn buik.’

‘Echt?’ vraagt ze.

‘Je trapte stevig, alsof je zei: “Mama, verzet je!” Ik ging op de grond liggen en smeekte hem om het van mij over te nemen. Ik had pijn en het was zo ontzettend warm buiten. Ik was op, ik kon niet meer.’

‘En toen?’ Ze kijkt me indringend aan. Haar mes en vork laat ze rusten op haar bord. Ze pakt haar glas op. De dame zonder ring naast ons kijkt geïnteresseerd opzij. Naar mij.

‘Toen stapte hij over me heen. Ik hield mijn buik vast en huilde. Hij draaide de zich woest om, liep door en keek me nog even aan. Ik hoopte nog dat hij zich zou bedenken en zou inzien dat hij onredelijk was. Dat hij me zou helpen of me in zijn armen zou nemen. Zou zeggen dat het hem speet. Maar hij vertrok, met een verbeten gezicht.’

‘Waarom werd je niet loeikwaad?’ wil ze weten. ‘Je had toen ook al kunnen vertrekken!’ Ze neemt overtuigd een slok uit haar glas. Ik ben duidelijk niet haar heldin in dit verhaal. De zon begint te zakken en het wordt frisser op het terras.

‘Je werd ook geslagen, mam.’

Ik schrik van deze pijnlijke versnelling in ons gesprek.

‘Wij konden niet slapen van het geschreeuw en zaten dan boven op de trap met de handen voor onze oren. Ik heb toch gezien hoe hij je tegen de kasten aandrukte!’ Ze kijkt me aan alsof ze mij moet overtuigen hoe erg het was. Ik kan niet direct antwoorden en neem een slok water. Ik wil dit gesprek nu helemaal niet. Ze schuift haar hoofd. ‘Ik begrijp überhaupt niet wat je ooit in hem zag en al helemaal niet dat je bij hem bleef. Je had ook voor een ander leven kunnen kiezen, hè?’

‘Ik heb er geen moment spijt van gehad, Merel.’ Dan val ik stil. Ik haal even een paar keer adem om kracht bij te zetten, want ik geloof wat ik hier zeg.

'Ik hield lange tijd hoop. Ik begreep hem niet, maar ik wilde hem wel graag begrijpen. Dan kon ik mij daarop aanpassen. Je merkt ondertussen niet dat je volledig uit contact met jezelf gaat en alle stevigheid vanbinnen verliest.' Ik kijk omhoog in de verte. Ik hoor een carillon. De avondzon zakt al achter de hoge gevels van de karakteristieke Parijse warenhuizen. 'Ik was bang. Bang voor hem. Maar ook bang om te erkennen dat mijn huwelijk mislukt was, dat ik daar niets aan kon veranderen en dat ik als vrouw en als moeder van twee jonge kinderen gefaald had.' Dan kijk ik haar aan. Ik hoop op een beëfje begrip van mijn dochter. Ik heb langs haar heen gekeken. In gedachten, terug in de tijd. Voorbij haar.

Haar aandacht lijkt plotseling afgeleid. Met een charmante beweging pakt ze haar glas op en ze walst de wijn beheerst rond langs de rand. Nadat ze het glas tussen haar volle glimmende lippen zet en de geur van de wijn opsnuift, neemt ze een slok. Verveeld kijkt ze om zich heen. Wat mag ik van zo'n jong meisje ook eigenlijk verwachten? Haar ervaringen op het gebied van de liefde zijn immers nog nihil.

'Weet je?' zeg ik vrolijk, om haar aandacht te heroveren en het tot een "eind goed al goed" verhaal te brengen. 'Heimelijk hoopte ik toen al dat het kind in mijn buik mijn redding zou worden. Dat het mij genoeg kracht zou geven om bij hem weg te gaan.'

Ze glimlacht. 'Oh ja?'

'Ja. En we hebben het gered. Kijk ons hier nu samen zitten. Moeder en dochter, ik met jou. Hier samen in Parijs!' Ik lach naar haar en hef het glas op ons. Ze doet met mij mee. 'Gelukkig ligt die nare tijd nu al heel lang achter ons,' verzucht ik. 'Het is maar goed dat het geweld in onze vrouwenlijn bij mij in teder geval is gestopt.' Ik zeg het met een opgeluchte oprechtheid. Als kind had ik ook genoeg pijn, boosheid en verdriet gezien in de ogen van mijn grootmoeder en kende ik ook haar verhalen.

Merel ontwijkt ondertussen mijn blik, ze buigt haar hoofd richting het tafelblad en kijkt geconcentreerd naar haar bord. Ze prikt een paar krieltjes aan haar vork, haalt ze langzaam één voor één door de jus en stopt ze daarna snel in haar mond. Kauwend en slikkend legt ze haar mes en vork voorzichtig neer en ze veegt haar mond af aan het witte servet. Ze wendt haar ogen van mij af en laat haar blik rusten op de galante dame zonder ring. Die heeft net aan tafel afgerekend, staat nu op en werpt een schichtige blik op Merel. Dan kijkt de dame naar mij, haalt haar wenkbrauwen op, kijkt nogmaals, maar nu indringender naar Merel en loopt dan, als door een wesp gestoken, gehaast het terras af.

Nu pas zie ik dat de ogen van Merel vol tranen zijn. Ze is te lang stil geweest.

'Wat is er?' vraag ik.

Stilte.

'Het is toch zo?'

Weer stilte.

'Merel?' vraag ik nu nadrukkelijker.

Doodse stilte.

Wat is dit nu? Nog steeds houdt ze haar gezicht van mij afgewend, starend in het niets en ik weet: hier zit iets goed fout. Ik ken mijn dochter.

Als een ongewenste zwarte slijmslak kruipt plotseling van binnenuit langs mijn bekken naar mijn navel een vermoeden dat zich ontwikkelt tot een grote toxische tarantula tot wie ik mij vanaf dit moment moet leren verhouden. Misschien wel voor de rest van mijn leven. Hier ben ik als moeder niet op voorbereid.

De Sauvignon Blanc blijft staan.

Deel 1

Elisabeth Antje

Geboren 1753, Kritzum

Geeske was zwanger geweest van een zoon, maar de bloedingen waren te hevig geweest en het kind was te vroeg geboren. Jacob had Geeske, zijn vrouw, in het kraambed verloren en ook het kind had het uiteindelijk niet gered. Het was een afschuwelijke tragedie geweest voor hem, de jonge arts die zijn praktijk in Kritzum was begonnen. Hij zou niet geweten hebben wat hij zonder Jantina, zijn eerste dienstmeid, had moeten.

Jantina zorgde dat het huis er proper bij stond, dat er gekookt werd in de keuken met verse groenten uit hun eigen tuin.

Ze kwam deftiger over dan haar afkomst deed vermoeden en had zelfs verstand van zakendoen. Op de markt onderhandelde Jantina scherp over de prijs van meel, sterke drank en suikerriet. Hoe ze het voor elkaar kreeg wist Jacob niet, maar hij bemoeide zich ook nooit met vrouwenzaken. Daar had hij geen verstand van.

Voor de markt van specerijen en luxere handelswaar zoals kant, garen en stoffen, moest ze naar Emden. Ze ging dan naar de haven waar de schepen van de koopvaardij lagen, maar daar kwam ze niet vaker dan eens per jaar. Dan ging ze met het rijtuig van Willem Berends, die haar persoonlijk bracht. Hij noemde het een vriendendienst, maar Jacob en Jantina wisten wel beter. Jantina had ook Jacob en Geeskes eerstgeborene, een dochter, opgevoed. Elisabeth was pas twee jaar geweest toen Geeske was gestorven. Jantina had zich over het meisje ontfemd en haar grootgebracht alsof het haar eigen kind was.

Jacob zat nu achter zijn bureau en had de laatste recepten uitgeschreven voor zijn patiënten die hij vandaag thuis had bezocht. Ze waren te zwak geweest om naar zijn praktijk te komen.

Het waren vooral de kraamvrouwen in de dorpen die moesten aansterken. Ze verzwakten steeds meer omdat ze achterevolgens kinderen baarden. De dominee werd met zijn donderpreken steeds veeleisender omdat veel jonge kinderen door ondervoeding of verdrinking stierven, een vloek van de duivel. Het gevolg was dat dit vooral het leed van de vrouwen 's nachts in bed verergerde, zwangerschappen elkaar opvolgden en de vrouwen verzwakten of in het kraambed stierven. In Kritzum woonden nu eenmaal te weinig vrouwen om iedere man een echtgenote te bieden en in de naburige havens van Emden en Ditzum meerden steeds vaker grote schepen aan met schippers die een tijdelijk, warm, ongehuwd onderdak zochten.

Dan waren er nog de spanningen rondom de opkomst van de Zwarte Dood, die ontstond door de intensieve handel overzee met de Baltische Staten. Middels

het pestlakkaat werd de burgerij gewaarschuwd voor de epidemie, die vanuit Rusland en Polen ook de Duitse grens was overgegaan. Scheepvaart vanuit Sint-Petersburg en Riga was stilgelegd en schepen uit het Baltische gebied konden pas in de havens worden toegelaten als hun lading was gecontroleerd en hun bemanning door de chirurgijns was onderzocht op tekenen van besmetting met de pest. Als de lading wol, textiel, leer, huiden, pelzen of veren bevatte, werd die pas na een quarantaine van veertig dagen in de haven toegelaten, en dat gold ook voor de bemanning. Contacten met het buitenland ten oosten van het land verliepen niet alleen overzee. De stroom van marskramers, seizoenarbeiders en bedelaars die de grens overstaken, werd door de dorpelingen met argwaan bekeken. De argwaan sloeg in Kritzum over in angst. Zo schreef het pestlakkaat voor dat 'geene landlopers of bedelaars' het dorp mochten binnenkomen. Vreemdelingen werden aangehouden en hun goederen moesten worden verbrand. Dus trokken vreemdelingen als landlopers rond, heimelijk langs de velden van dorp naar dorp op zoek naar voedsel en een schuilplek. Medicijnen konden bij deze ziekte soms voor verlichting zorgen, maar boden geen soelaas tegen de armoede en de oprukkende golf aan besmettingen.

Jacob zuchtte. Bij de gedachte aan Geeske en zijn laatsgeborene rechte hij zijn rug, schraapte zijn keel. Het voelde droog aan in zijn mond. Zijn oog viel op de grote half leeggedronken fles wodka die in de houten vitrinekast stond, achter het deurtje met het fijngesneden glaswerk. Het zou hem niet veel moeite hebben gekost om nog een glas te nemen, maar dat zou al de vierde zijn vandaag. Hij wist dat zijn maag van pijn ineen zou krimpen en dat zou de wandeling naar huis nog moeilijker maken.

Jacob hield zich voor dat hij genoeg reden had tot dankbaarheid. De donkere plekken van rouw wilde hij niet de overhand laten krijgen.

Hij stond op vanachter zijn bureau, boog zich voorover en blies de kaars uit. Het was al laat en donker. Hij verlangde naar huis.

Thuisgekomen zag hij Jantina, inmiddels zijn vrouw, in de keuken staan. Er hing een dampende lucht boven de grote kookpot. Jantina droeg een donkere doorgeknoopte jurk met een wit kanten boordje. Haar witte schort en kapje staken schrill af tegen de donkergroene geverfde muur achter het fornuis boven het aanrechtblad. Ze glimlachte hem vriendelijk toe. Haar sprankelende ogen vielen hem op. Ze toonde zich altijd opgewekt als hij thuiskwam en hij interpreteerde dat als een teken van oprechte verliefdheid. Ze zag er jonger uit dan ze in werkelijkheid was. Ze stak haar armen naar hem uit en nam zijn hoofd tussen haar warme handen. Ze bestudeerde zijn gezicht en kustte zacht zijn ogen. Het maakte hem op een vreemde manier rustig. Jantina voegde zelden woorden toe aan haar gebaren. Dat was niet nodig, zij kende de diepere betekenis van zijn gevoelens, en hij meende die van haar ook te kennen.

Jantina had iets magisch, ook al was dat niet iets waar hij met haar over sprak, hij deed alsof hij hun onderlinge verstandhouding vanzelfsprekend vond. Wat

hij niet wist, was dat Jantina zich iedere zondag in de kerk tot God richtte en haar handen vouwde. Ze drukte dan haar vertwijfeling in zachte woorden uit in een poging ergens houvast te vinden. Ze zou nooit vergeten dat ze was opgegroeid in armoede. Als oudste dochter van een gezin met acht kinderen was ze als veertienjarige op pad gestuurd om buiten de deur voor het gezin te gaan werken. Het had haar gemaakt tot wie ze nu was, sterk en zelfverzekerd. Ze was zich ervan bewust dat ze dankzij Jacob van de hel in de hemel was gekomen en ze was er zeker van dat God hem op haar pad had gebracht.

Ze voelde zich een zondagskind en had niets op met de godvrezende woorden die de dominee predikte. Ze knielde na afloop van de dienst voor het beeld van Maria, Onze Lieve Vrouwe ter Sneeuw. Dan stak ze een kaars aan, soms twee. Jantina had zo haar gedachten en een geloof dat gebaseerd was op haar eigen ervaringen. De vrouwen die haar waren voorgestaan waren een voorbeeld voor haar geweest. Dat sterkte haar in een rotsvast, onbevangen innerlijk vertrouwen, waar Jacob op zijn beurt rust in vond, waardoor zijn verdriet geen vat op haar kreeg. Zij redde zich wel, daar was ze van overtuigd, maar of ze goed genoeg voor hem was, dat wist ze niet. Jantina hoopte maar dat de jonge arts genoeg van haar hield om de verleiding van de andere vrouwen in het dorp te weerstaan. Ze was van hem gaan houden en ook gehecht geraakt aan zijn dochter, Elisabeth, die ze zelf geboren had zien worden.

Dat was nu alweer negentien jaar geleden.

Camille, de vroedvrouw, kwam uit het naburige dorp Jemgum dat twintig kilometer verderop lag.

Vanwege haar zwarte omslagdoek en de bijzondere brouwsels die ze maakte, werd ze de heks van het dorp genoemd. Camille dwong echter bij iedereen respect af omdat ze haar een wijsheid toedichtten waar niemand de vinger op kon leggen. Bovendien kon je maar beter met de duivel dansen dan dat hij zich tegen je keerde.

Camille was niet gekomen toen de weeten bij Geeske waren begonnen. Ze dacht dat Jacob wel alleen in staat zou zijn om het kind te halen en zijn vrouw terzijde te staan bij de bevalling. Jacob had zich beledigd kunnen voelen als ze zich zou opdringen, dus liet ze het voor wat het was.

Jacob zelf had goede naam gemaakt in Kritzum, Jemgum en Ditzum. Hij had er tientallen kinderen ter wereld helpen brengen die waren verwekt in de donkere nachten van de dorpen aan de dijk van de Dollard. Het water en de wind konden er flink tekeergaan.

Camille was vaak eerder ter plaatse dan Jacob. Samen bleken ze een sterke eenheid. Jacob was zachtvaardiger dan Camille en vaak sleepte zij de vrouwen erdoorheen, als het lijdën van de vrouw in barensood groot was en de natuur niet meewerkte.

Camille was een kenner van kruiden en bereidde dan een drankje met een samentrekkende werking, zodat de vrouwen minder bloed verloren. Ze kwamen er nooit achter wat de vroedvrouw toevoegde aan het water waarmee ze de daaropvolgende dagen hun onderlichamen wasten, maar in de huizen hing de eerste weken na de bevalling een sterke geur van geheimzinnige brouwsels. De vrouwen hielden dan het bed, ze moesten stil blijven liggen en smerig smakend kruidenwater drinken.

De inspanningen van Camille waren niet voor niets. Meestal genazen de vrouwen en stonden ze na veertien dagen weer op, ook al stonden sommigen nog te trillen op hun benen en duurde het nog lang voordat ze de huishoudelijke arbeid weer op zich konden nemen.

Bij de geboorte van Elisabeth was Jacob zelf nog net op tijd geweest. Geeske zou pas rond midzomer bevallen, maar toen de eerste sneeuwklotjes boven de grond kwamen en ze daarna werden verrast met vrieskou, begon Geeske al te vloeien. Geeske had zich er niet druk over gemaakt en had Jacob vaak verongelukkig aangekeken. Zij wist dat het goed was en dat het goed zou komen, ook met het kind.

Geeske had die keer gelijk gekregen. De bevalling was moeijlijk geweest, maar de volgende ochtend jammerde ze niet omdat ze pijn had, maar omdat ze het zo erg vond dat ze een meisje had gekregen, vanwege het vreselijke lot dat vrouwen wachtte. Hoezeer ze het kind ook zou waarschuwen, het zou ontoereikend zijn en dan had het meisje het maar te doen met de uitkomst. Geeske putte die kennis uit haar eigen ervaring. Een nachtsonde waar Jacob geen weet van had. Zij had zichzelf hierover nu eenmaal het eeuwige zwijgen opgelegd en was niet van plan dat ooit te verbreken.

Jacob had haar een blik toegeworpen die duidelijker dan woorden vertelde dat hij niets van haar begreep. Het was hem zwaar gevallen om zijn eigen vrouw zo te zien lijden. Ze had tegen hem geschreeuwd omdat ze van haar pijn verlost wilde worden en hij had haar weinig kunnen bieden. Toen hij had gezien dat de bevalling stokte, had hij gezegd dat ze aan de dwarsbalken van het plafond moest gaan hangen. Dat had ze maar even kunnen volhouden. De zwaartekracht deed nauwelijks haar werk en Geeske was te tenger om de weeën die volgden goed te kunnen opvangen. Hij moest nu ingrijpen.

Francien, de keukenmeid in de dokterswoning, had het gegil van haar vrouwe niet kunnen aanhoren en was naar de schuur gegaan. Ze zat daar voorovergebogen met de handen voor haar oren. Jantina was Jacobs steun en toeverlaat geweest en had Francien teruggedroepen en haar geboden om water op het vuur te zetten en de schaar in het kokendhete water te dompelen.

Nadat Francien binnenkwam met een lijkbleek vertrokken gezicht kreeg ze pas weer kleur toen Jantina haar verzekerde dat het goed zou komen. Jacob had zijn vrouw ingeknipt en het kind was naar buiten gekatapulteerd. Jacob kon de te ver opengescheurde wond niet hechten, maar klemde het goed af. Het bloedverlies was hem meegevallen en hij had goede hoop.

Toen Geeske weer bijkwam nadat ze kortstondig buiten bewustzijn was geraakt, was het Jantina die haar het meisje aangaf.

'Je hebt het gered, ga nu maar weer slapen,' had Jantina tegen Geeske gezegd.

Jacob zag ondertussen met eigen ogen dat de pasgeborene op hem leek. Hij zag ook dat het een bijzonder mooi kind was. 'Ze krijgt de naam Elisabeth, Elisabeth Antje,' zei hij.

Geeske bood geen weerstand. Ze kon het niet meer opbrengen hem te vragen waarom het kind zo zou heten. Dagenlang had ze weëën gehad, en dan nog maar een meisje gekregen. Ze wist dat ze haar lijf de tijd moest geven, maar wenste nu al vurig dat het de volgende keer een zoon zou zijn.

Jacob zorgde de daaropvolgende weken grotendeels alleen voor het kind. Hij verschoonde het, smeerde het in, brabbelde ertegen en wiegde het. Geeske zag het aan.

'Hij is nog erger dan een vrouw,' zei ze beschaamd tegen Jantina.

'Gun het hem toch,' had Jantina gezegd.

Maar toen de burens op bezoek kwamen, zorgde Geeske er wel voor dat ze het meisje aan de borst had. Ze wilde geen monden die praatjes konden rondvertellen in de streek.

Jacob snoof de geur op van verse tomatensoep met basilicum en glimlachte. Na een korte omhelzing liep hij achter Jantina langs, de keuken uit naar de eetkamer. Hij bukte zich om de donkere houten dwarsbalken aan het plafond te ontwijken. De tafel was gedekt met opgepoetst zilveren bestek. Het servies met de diepe witte borden herinnerden hem aan de tomatensoep die Jantina had klaargemaakt voor een ander speciaal moment en hij vroeg zich af of ze zich daarvan bewust was. Morgen zou het immers weer een bijzondere dag worden. In de verte hoorde hij het carillon van de kerk in Kritzum, het spel klonk als een inleidend hooglied, een opmaat voor het huwelijk van morgen.

Elisabeth zou de bruid zijn, en hij zou haar als vader trots weggeven aan de man die haar en haar kind eindelijk gelukkig zou maken. Daar was hij ten diepste van overtuigd.

Hij liep naar de opkamer, keek naar het kleine zorgvuldig opgestelde altaar van Jantina, waar een beeltenis van Maria met kind op stond. Hij zakte langzaam door zijn knieën. Even sloot hij zijn ogen, hij boog zijn hoofd, vouwde zijn handen en bad een moment in stilte. Vanuit zijn ooghoek zocht het traanvocht troostrijk een weg omlaag, zijn borstkas kwam omhoog. Hij zuchtte eenmaal diep. Een moment van voorzichtige overgave vulde zijn binnenwereld en de harde plek van verzet vlak onder zijn borstbeen ver-smolt met zijn ademhaling. Toen hij zijn ogen weer langzaam opende, voelde het zachter aan op die plek. Hij stond op en stak in stilte twee witte kaarsen aan op het altaar, een ritueel dat hij iedere avond voor het avondeten gewend

was te doen. Daarna keek hij naar buiten. De zwaluwen waren opgehouden met vliegen. In de donkere tuin scheerden een paar vleermuizen horizontaal langs de witte dakrand. In het opkomend maanlicht kon hij de planten van elkaar onderscheiden als hij zijn ogen samenknep. Hij zocht de rozen en de gele teunisbloemen. Het viel hem op dat de zo zorgvuldig geplante klimmen- de lelies, Gloriosa's, zich omhoogtrokken langs de zonkant van het hek. Hun gekrulde bladpunten ontvouwdën zich al aan de toppen van de stengels. Er mocht zich iets nieuws openen.

Juni, 2013

Anne

1

Die avond, na ons gesprek op het terras, lopen we langzaam terug naar ons hotel. We zeggen beiden niet zoveel. Daar aangekomen besluiten we naar bed te gaan en wacht ik tot Merel slaapt.

Na een uurje sluipt ik de badkamer in met mijn telefoon. Daar ga ik in mijn nachthemd op de badrand zitten. Google als vriend. Ik tik een paar steekwoorden in. Er verschijnen websites. Ik wil geen fouten maken. Er is al zoveel misgegaan.

Het komt niet in mij op dat zij hier niet op zit te wachten. Dat ik van haar al die websites niet hoef te lezen. Dat ze dat niet van mij nodig heeft. Dat zij nu slaapt omdat ze morgen met haar moeder 'gezellig' naar de tuinen van Monet wil.

Ik ben vastbesloten haar te helpen. Ik moet iets doen. Die twee jaar inhalen. Wat zal ze zich ellendig en alleen gevoeld hebben... en waar was ik?! Hoe blind en doof was ik al die tijd geweest? Ik kon toch nog wel iets voor haar betekenen?

Na een kwartier merk ik dat mijn lichaam begint te trillen. Ik denk nog dat het de kou is. Dan landen er tranen op mijn telefoonscherm. Tranen van nu, maar iets in mijn lijf herinnert zich ook een andere, ijzig koude badkamer, nu bijna twintig jaar geleden.

Onder in mijn buik had alles zich samengeknepen. Toen volgde een vloedgolf van krampen. Ik nam een slok water uit het glas dat op mijn nachtkastje stond. Het was nog vroeg. Schemerlicht. Maandagochtend. Een gordijn hing scheef voor het slaapkamerraam. Zonlicht viel in kleine stofdeeltjes naar binnen. Ik was tot zitstand gekomen en had me moeizaam opzij gedraaid. Daarna raakten mijn voeten één voor één de grond en zag ik in mijn ooghoek hoe laat het was.

5.10 uur. De wekker zou pas om 6.30 uur aflopen. Opnieuw die krampende pijn in mijn onderbuik. Ik moest er wakker van geworden zijn. Naast mij ligt hij. Mijn echtgenoot: J. Een bijna kreukloos laken zacht gedrapeerd over zijn onderlichaam, zijn rug naar mij toegekeerd, hij ademt zwaar en ligt op zijn linkerzij met het gezicht van mij afgewend, gericht naar de muur met het gele behang waarop Franse lelies staan afgebeeld. Koninklijk hadden we dat gevonden toen we dit huis gingen bewonen. Achteraf was het wensdenken geweest. Zo wilde ik mij voelen. Koninklijk. Misschien geloofde ik toen nog in sprookjes. Hoeveel vrouwen met mij geloofden dat ook in een eerste huwe-

lijk? En hoeveel kwamen, net als ik, veel te laat bedrogen uit?

5.13 uur. Stap voor stap loop ik over het schurende tapijt dat pijn doet aan mijn blote voeten. De vloerbedekking was bij het inrichten van dit huis een discussiepunt geweest. Daarna hadden vele andere discussiepunten elkaar al snel opgevolgd. Ik wilde het liefst hoogpolig tapijt, maar volgens J. zou dat te veel stof aantrekken. En daar had hij gelijk in gekregen. Zijn gevoel voor hygiëne was subtiel en zou ik nooit kunnen evenaren. Ik was ook niet van plan geweest daar enige moeite voor te doen en zou nog jarenlang als makkelijke prooi van deze tekortkoming bekend blijven staan.

5:19 uur. Sneller loop ik nu met kleine passen, zo stil mogelijk, door de slaapkamer over de gang naar de badkamer. Ik vermijd de mogelijkheid dat ik hem ongemak bezorg, want ik weet dat dat me duur zal komen te staan. J. wil nu eenmaal acht uur slaap. Precies acht uur. Niet meer, niet minder en hij herinnert mij daar iedere avond aan, tussen het moment van tandenpoetsen en de wakker zetten in, als een mantra, zodat ik het niet kan vergeten. Alsof ik dat zou willen. Ik wist zo langzamerhand echt wel dat hij licht sliep, iedere beweging van mij voelde en dan wakker werd. Dan kon hij zich niet meer op zijn werk concentreren en dat kwam dan door mij. Hij zei dat ik hem vaak mateloos irriteerde als we in bed lagen. Dat ik dat toch zou moeten begrijpen. Hij zei het op een besliste toon en met een indringende blik. Het was slechts informatie. Dacht ik. Ik was al lang gestopt er iets tegenin te brengen. Het kostte me minder energie om hierin mee te gaan en ik zag het als een redelijke verwachting die aan mij werd gesteld. Als ik gewoon voorzichtig zou zijn, dan kon hij acht uur slapen. Dat was duidelijk.

Er waren spanningen, maar het was net alsof alleen ik die voelde. Hij zei ze niet te hebben en dat ik er zelf de oorzaak van was. Hij voelde ze immers niet. Dus moest ik ze zelf zien op te lossen. Na zijn werk wilde hij daar in de avond niet mee worden lastiggevallen. Ik haalde door mijn gezeur de stemming naar beneden en belastte hem te veel, daarmee haalde ik het bloed onder zijn nagels vandaan. Mijn schuld, dus daar moest ik gewoon mee ophouden.

Misschien had ik hier al een licht besef dat mijn huwelijk een farce begon te worden. Aan de andere kant besefte ik ook dat ik al een kind van deze man op de wereld had gezet en dat ik zwanger was van de tweede. Twee opeenvolgende zwangerschappen in twee jaar tijd waren te wijten aan mijn ongekende staat van verlangen om door hem geliefd te worden en de daaropvolgende vruchtbaarheid, en niet direct aan zijn seksuele behoefte. Zijn verwachting in bed was vooral gericht op slaap. Hoe dan ook, met twee kleintjes mocht mijn huwelijk niet mislukken. Als ik maar beter mijn best zou doen en minder gevoelig zou zijn voor zijn kritiek en eisen, dan zou het wel goed komen. Dat praatte ik mezelf, achteraf gezien, aan.

Ik wist allang niet meer aan welk touwtje ik nog kon trekken. Ik had al zo veel geprobeerd en was moe, moe. Vaak te moe om de slaap nog te vatten. Ik sloop in die nachten de trap af, maakte een kop thee voor mezelf en zat dan beneden op de bank in het donker voor me uit te staren. Meestal

sliep J. wel door tijdens dat soort nachten, maar op een nacht had hij gemerkt dat ik op was. Hij kwam briesend naar beneden. Met ogen vol vuur volgde een harde klap met zijn vuist op de tafel. Die was van glas, maar hield het.

‘Acht uur! Anders red ik het niet.’

Hij vroeg nooit wat er met mij aan de hand was, waarom ik wakker lag, hoe ik mij voelde, waarom ik huilde of niet kon slapen. Ik huilde. Ik huilde die nacht, die week, dat jaar. En nog jaren daarna. Ergens hoopte ik dat mijn voormoeders die nacht als onzichtbare nimfen in de kamer bij me waren, dat ze me zouden zien en begrijpen en dat ze me, als ik in slaap zou vallen, wijze raad zouden geven. Maar de slaap kwam niet en wijze raad bleef uit. De problemen van ons huwelijk stapelden zich op en de vermoedelijkheid bleef.

5.28 uur. Voetje voor voetje schuifel ik in de badkamer rond, trek mijn badjas aan en voel me ijzig koud. Ik ga op de badrand zitten en bedenk dat ik beter een douche kan proberen. Hij moet nog zeker een uur slapen tot de wakker afgaat, dan zijn die acht uur tenminste voorbij.

5.32 uur. Met een half gebogen rug richt ik mij voorzichtig op. Ik houd mijn buik vast om de krampen tegen te gaan. De douchekraan wurm ik open, ik stap onder de douche en voel hoe het warme water over mijn buik, mijn rug en hoofd stroomt. Laat het stromen, laat het stromen, denk ik. De pijn wordt minder, maar in mijn onderbuik trekt alles samen tot een diepte waar ik met mijn handen niet bij kan. Ik kantel mijn bekken en gloeiende helse pijnscheuten glijden als stromende lava naar beneden.

5.43 uur. Ik verzet me, krimp ineen. Ik ben nu drie, nee vier maanden zwanger. De tijd voor een miskraam al voorbij. Na de eerste zwangerschap en het ter wereld brengen van een zoon, weet ik dat het nu goed fout zit. Ik blijf ondanks de pijn en mijn bange vermoeden onder de douche staan, voel even verlichting. Dan volgt opnieuw een hellevuur aan scherven dat schuurt tegen mijn huid aan de binnenkant van mijn onderbuik. Alsof messen zich slijpen aan mijn eierstokken, naalden die met honderden tegelijk een weg naar beneden zoeken en blijven vasthaken aan de wand van mijn baarmoeder. Schurend tegen het zachte buikvlies.

6.03 uur. Scheurend vlees. Ik zak onder de douche in elkaar van de pijn, maar doe dat het liefst beheerst. Ik wil dat het stil blijft in de slaapkamer.

Met dit lijden wil ik intiem alleen zijn. Dit kind in mijn buik is vooral mijn kindje. Ik koester het en houd het vast, of laat het liefdevol gaan, maar niet met hem erbij. Er was al jaren niets veranderd in ons huwelijk. Een gekmakend spel. Mijn behoefte hem te willen behagen maakte dat grenzen nog verder werden opgerekt en mijn man terrein won om zo met mij te kunnen omgaan.

6.05 uur. Weer voel ik een steek van helse pijn in mijn onderbuik. Ik realiseer me dat ik er geen weerstand aan kan bieden. Het laat los, ik zal mijn kindje hier verliezen. Ik verdien dit kind niet, is de vernietigende gedachte die hier telkens opnieuw door mij heen gaat. Het durft niet te komen bij zo'n mistukking als moeder.

Ik kan het niet beschermen, het laat zich gaan.

Als lava stroomt het mijn lichaam uit en vindt het zijn weg. Mijn lijf kent een eigen taal. Ik kan mij alleen nog overgeven aan dit angstige moment. Langs de binnenkant van mijn dijbenen stroomt helderrood bloed voluit met oneindige vertakkingen naar beneden. Ik zoek houvast en grijp naar de wit betegelde muur. Ik draai mijn rug tegen de wand van de cabine en zak door mijn knieën. Het water blijft stromen. Met mijn handen omkleem ik mijn buik. Ik wil het kind in mij nog even vasthouden voordat het gaat. Vanbinnen scheurt er iets open. Even voel ik paniek opkomen, ik wil roepen om hulp maar durf het niet. Hij slaapt. Ik laat hem slapen.

Hier moet ik accepteren dat het kleine in mij sterft.

Ik huil

en huil

en huil

... en het lukte.

Om stil te blijven.

6.18 uur. Ik sta op en droog me af nadat al het bloed is weggespoeld en er niets meer te zien is dan hete douchedampen op de glaswand van de douche cabine. Ik doe een slipje aan met daarin driedubbel maandverband, neem een pijnstillertablet en trek mijn nachthemd weer aan. Ik open de slaapkamerdeur. Hij slaapt nog. Zonder geluid te maken stap ik naar het bed, mijn hand leg ik beschermend op mijn buik. Ik til het dekbed iets op en schuif heel voorzichtig, langzaam terug het bed in. Daar verroer ik mij niet. Ik leg mijn hoofd voorzichtig terug op het kussen, draai op mijn zij van hem af. Nu lig ik op de buitenrand van het bed. Ik zucht heel even. Trek mijn knieën op, sla het dekbed over me heen tot ver boven mijn hoofd.

Hier kom ik langzaam tot rust, maar ons kindje was ik wel kwijt. Mijn gezicht betrok. Ik wilde huilen, maar durfde niet. Wat deed mijn buik pijn, maar niet zo'n pijn als de wrange scherpte onder mijn borstbeen. Tranen stroomden. Ik hield me stil.

7.00 uur. De wekker liep af. J. keek even op om te zien hoe laat het was. Hij had acht uur geslapen en bleef nog even liggen. Iedere ochtend hetzelfde ritueel.

7.10 uur. Hij stond nu op. Zijn kleren griste hij van de stoel en daarna liep hij de slaapkamer uit. Zachtjes. Misschien om mij die ochtend niet wakker te maken.

7.30 uur. Beneden viel een deur in het slot. J. ging naar zijn werk. Iedere werkdag precies op dit tijdstip. Ik ging met mijn hoofd nog dieper onder de dekens liggen, veilig verstoopt, en viel in een diepe slaap.

Julij 1755

Elisabeth

II

Francien was de keukenhulp en de tweede dienstmeid naast Jantina. Allebei hadden ze drie jaar geleden een betrekking gekregen in de grote dokterswoning van Jacob Koerts. Hij was een betrouwbare fijne man, maar ook veel op pad om zijn patiënten te bezoeken. Francien zorgde vooral voor het schone beddengoed en de was en ze had de taak om te zorgen dat de woonkamer rein was. Dagelijks dweilde ze de vloeren van de opkamer en de keuken en, zodra alle patiënten naar huis waren, die van de doktersruimte. Dan deed de arts zijn ronde en legde huisbezoeken af in het verderop gelegen dorp Jemgum. Francien kende het gemopper van Geeske maar al te goed als haar echtgenoot te laat of niet thuiskwam voor het avondeten. Het was Jantina die Geeske dan altijd weer wist op te beuren zodat de stemming in huis bijna altijd vrolijk bleef. Francien moest onmiddellijk toegeven dat Jantina in haar arbeid de meeste ervaring van hen beide had. Ze zorgde dagelijks voor goede maaltijden met verse groente en haalde melk bij de buren. Jantina stond met haar vriendelijke betrokkenheid ook het dichtst bij Jacob en Geeske, daar waar Francien juist afstand bewaarde. Jantina's onbevangenheid maakte soms plaats voor een naïviteit waar Francien vaak om moest lachen, maar ze maakte er geen woorden aan vuil. Daarvoor was ze te veel op haar gesteld.

Elisabeth zette haar eerste stapjes die zomer, toen de zon al hoog stond en er voorzichtig een paar roze rozen bloeiden langs het zandpad, die de dokterswoning scheidde van het geelgekleurde koolzaadveld. De vierbloesem en de klimop drapeerden weelderig over het houten hek en waren de enige toeschouwers geweest van haar eerste triomf. Jantina had het meisje plotseling gemist.

'Elisabeth!' riep ze verschrikt. Het kind kirde van achter uit de tuin en toen Jantina door het raam naar buiten keek, zag ze het meisje omvallen en opnieuw opkrabbelen. Elisabeth ontdekte de wereld die tot dan klein en veilig omringd was geweest door de vrouwen die haar liefhadden.

Toen de volgende winter zich aandeede en de eerste sneeuwvlokken al in november neerdaalden op de uitgebloede rozentakken langs het zandpad, viel het Jantina als eerste op dat Geeskes buik opbolde. Geeske had het zelf nog niet in de gaten gehad, maar toen ze het wist, voelde ze opgelucht aan alles dat haar wens in vervulling was gegaan. Deze keer zou het een jongen zijn. De winter van 1755 eiste zijn tol. In Kritzum was lange tijd alles gehuld in een dik pak sneeuw. Mensen kwamen de huizen alleen uit als het niet anders kon. Soms was er te weinig voorraad turf voorhanden om nog te kunnen stoken, dan moesten ze eropuit om in het nabije bos in Jemgum hout te sprokkelen. Vissersschepen in Ditzum lagen in de haven en konden niet uitvaren. De

Dollard was maandenlang bevroren.

In de tuin van de dokterswoning vlogen een paar meeuwen boven het dak en soms zagen ze mussen of een roodborsje in de appelboom zitten, op zoek naar voedsel dat schaars was. Meestal ging het voedsel dat nog over was naar de rondtrekkende bedelaars, maar soms strooiden Francien en Jantina nog wat broodkorsjes uit het keukenraam dat uitzicht had op de tuin.

Geeske had het zwaar te pakken gekregen en hoestte veel. Jacob en Jantina wisselden blikken van verstandhouding. Hij vond dat Geeske zijn voorgeschreven medicijnen moest nemen zodat de nare hoest over zou gaan. Hij kon 's nachts de slaap niet vatten en stond iedere dag opnieuw vermoeid op. Geeske wilde van Jacobs medicijnen niets weten, ze was bang dat het kind er schade van zou oplopen. Bovendien had ze een heilig vertrouwen in de extracten die ze zelf maakte. Ze gaf de schuld aan de lange winter die de kracht uit de planten had getrokken. Zodra het warmer zou worden, zou ze nieuwe extracten kunnen brouwen en aansterken.

Geeske hield geen rekening met de wil van Jacob, maar ook niet met de wil van het kind in haar buik, dat zich onverwacht vroeg aankondigde. Berdruft hielp niet en Jacob herkende de hoest van Geeske toen het al te laat was. Het was maart van het jaar 1756 toen de dokterswoning gehuld werd in rouw en Geeske met haar kind werd begraven op het kerkhof achter de kerktoeren in Kritzum.

Juni, 2013

Annie

2

Het is al diep in de nacht als ik met mijn telefoon de badkamer uit kom en naast Merel in bed stap. Liggend op mijn linkerzij denk ik na over hetgeen ik op internet heb gevonden. Eén op de acht studentes... Zij ook... Ze had de moed gehad het mij nu eindelijk te vertellen. Hoeveel moeders weten het van hun dochters? Hoeveel niet?

Merel slaapt stil, met haar gezicht naar mij toegedraaid. Gedachten komen op die terugsprongen naar een moment in de tijd dat mijn intuïtie feilloos was geweest. Het is alsof ik houvast zoek in een overtuigend bewijs waarmee ik het verhaal van Merel voor mezelf nog ontkrachten kan...

Het kindje dat op die maandagochtend mijn lichaam na ruim vier maanden zwangerschap had verlaten, leek nog afscheid te willen nemen. Ze was aan me verschenen in een droom nadat ik na het krijgen van mijn miskraam weer in bed was gekropen en in slaap was gevallen.

Een beeld van een meisje kwam voorbij, ze droeg haar haren in twee vlechten die tot op haar schouders vielen. Ze lachte en vroeg me te beloven dat we elkaar later opnieuw zouden ontmoeten. Ze zou terugkomen. Ik begreep het niet, maar toch, ik beloofde het. 'Pinky swear.' Toen draaide ze zich om en verdween uit mijn droom. Wat ze nog meer had gezegd, had ik niet onthouden. Wat ik wel wist was dat ik, toen ik 's morgens wakker werd, ervan overtuigd was dat ik zwanger was geweest van een tweeling. En ook dat er nu nog één van de twee in mij leefde.

Diezelfde dag nog, na het krijgen van een miskraam en de droom, bezoek ik de huisarts. Die verklaart me voor gek. Hij drukt een paar keer op mijn buik bij wijze van formaliteit en zegt dat alles 'eruit' is. Dat ik het dit weekend maar even rustig aan moet doen.

'En,' zegt hij, 'voor alle duidelijkheid: hier laat ik het bij.'

Ik heb hem geïrriteerd, denk ik vol schaamte. Thuisgekomen word ik toch nog boos. Vooral op mezelf. Ik besluit het er niet bij te laten zitten; ik geloóf niet dat ik nog zwanger ben, ik weet het gewoonweg zeker. Ik bel het nabijgelegen ziekenhuis en het lukt me via via om een echo te regelen. De assistente van de radioloog belt me al na vijf minuten terug.

'Je kunt over een uurje terecht,' zegt ze.

J. rijdt mij onmiddellijk naar het ziekenhuis. Al snel wordt de boodschap in de droom bevestigd. Ik ben nog zwanger en de placenta is verplaatst naar

mijn baarmoedermond. Dit wordt door de radioloog verklaard als het hebben gedragen van een tweeling waarbij het verloren kindje de placenta heeft meegetrokken. Dat maakt het verdere verloop van de zwangerschap risicovoller, maar de overgebleven embryo blijkt nog volkomen levensvatbaar. Die middag zien we op de echo een kloppend hartje. De triomf. Ik wist het. Er ontstaat ook verwarring. J. is de daaropvolgende dagen erg stil en gaat naar mijn ouders en schoonouders. Daar praat hij over de zwangerschap.

'Ze vinden het niet gezond dat je alweer zwanger bent,' zegt hij die avond bij thuiskomst. Hij gooit zijn autosteutels op de tafel. 'Ze vinden het te snel op de vorige.'

Ik denk na. 'En wat vind jij eigenlijk?' vraag ik.

Hij haalt zijn schouders op. 'We moeten er maar eens goed over nadenken.'

Hij ploft in de bank en zet de tv aan. FC Groningen speelt en hij valt midden in de wedstrijd. 'Shit, ze hebben al gescoord! Dat heb ik weer.'

Ik begrijp oprecht niet waar hij het over heeft. Waarover we precies moeten nadenken. Dat mijn ouders en schoonouders het te vroeg vinden kan ik nog begrijpen. Mees is pas acht maanden. Dus loop ik terug de keuken in om het avondeten klaar te maken, terwijl ik eigenlijk de behoefte heb aan een arm om mij heen, een echtgenoot die tegen me zegt dat het goed zal komen. Dat we het aan kunnen samen. Dat hij van me houdt en me moedig vindt. Maar dat zegt hij allemaal niet. Emotionele verbinding is er nooit echt geweest in onze relatie. Dus valt dat nu ook niet te verwachten. En ik besluit dat hier, opnieuw te accepteren.

In de dagen erna voel ik me vooral blij en trots op de baby die in mijn buik groeit. J. komt op een ochtend de trap afgelopen, ik zie dat zijn gezicht ernstig staat. Hij gaat naast mij op de bank zitten, pakt een krant en slaat die open. Hij kijkt me niet aan.

'Ik heb erover nagedacht. Ik laat het aan jou over.'

'Wat laat je aan mij over?' vraag ik.

'Of we het houden of niet.'

Ik kijk met grote ogen opzij naar de man met de stem die achter de krant vandaan komt.

'Ik vind dat jij dit mag beslissen, jij bent immers degene die de risico's draagt voor het kind en jezelf.'

Ik sta op. Ik wil zijn gezicht zien om hem non-verbaal beter te kunnen lezen.

'Meen je dit? Ik hoor mijn stem trillen.'

'Ja.' Hij kijkt beduusd op. 'Hoezo?'

'Het is toch *my*s kind!' In mijn stem klinkt ongelooft en ook boosheid.

'Dat weet ik.' Zijn blik is alweer gericht op de krant.

'Dit kind wil leven!' Mijn stem klinkt steviger dan ik van mezelf ken. Ik sla de krant met een ferme beweging uit zijn handen. Ik wil dat hij me aankijkt. Hij kijkt verschromt. 'Jezus, doe es normaal.'

Dit kent hij niet van mij en als ik eerlijk ben: ik ook niet van mezelf. Maar dan

is hij de eerste van ons beiden die zich weet te herpakken.

'Dan wil ik dat ook,' zegt hij vlug. J. komt omhoog uit zijn stoel en slaat ongemakkelijk een arm om mij heen. 'Dan wil ik dat ook. Echt.'

'Echt?' Ik kijk hem aan.

Hij knikt. 'Ja.'

Er klinkt geen enkele twijfel in zijn stem.